

CSUKÓDÓ ZSILIPEK (XII.)

ÉS MEGSZÓLALT . . .

BORDÁS GYÖZŐ

Azon a húsvéthétfőn, amikor a Julián- és a Gergely-naptár először egyezett ki abban, hogy az új ország egész területén együtt ünnepelhesék Krisztus feltámadását, csak úgy nyüzsgött a Weis-villa díszesen berendezett szalonjában a kíváncsi vendégsereg. A város előkelősége tette tiszteletét a cukorgyár igazgatójánál, szmokingban a férfiak, kiséstélyiben a hölgyek, cifra, szalagokkal díszített ruhákban a lányok, s kötelezően fehér ingben, sötétkék nadrágban a fiúk, közöttük természetesen én is. Mindenki látni szeretne volna, pontosabban a saját fülével hallani azt a csodát, ami már hetek óta lázban tartotta a városunkat, s bizony, az én fantáziámat is próbára tette.

Anyám még a fényképezőgépét is magával hozta jókora sárga bőrtáskájában, rám bízva a háromlábú, összecusukható faállványt, úgyhogy a bőrdöntől nem is tudta megfelelő előkelőséggel fogadni Weis úr keze-csókját, és a barkavesszőt, ami a férfiakon kívül most mindannyiunknak kijárt. A lakáj is alig fért hozzá, ezért csak oldalról fújta hajára kevés kölnipermetet citrom nagyságú gumipumpájával abból a díszes ólomüvegből, amely a barokk stílművészet valódi remeke volt. Meg is néztem volna közelebbről, nem a díszítését, mert az túl cikornyásnak tűnt az én festő szememnek, hanem az érdekelt, hogyan ágyazták a mesterek ón-szrófjába a permetezőfejet, amellyel ilyen lehetetlen módon lehetett fecskendezni.

Amint beléptem a hatalmas terembe, mint hajón, imbolyogtam a vastag szőnyegen, s attól tartottam, a fényképezőgép sem fog stabilan megállni. Nem is volt időm ezen töprengeni, mert máris nyüzsgés támadt, a rézkarnisokon csilingelve futottak szét a dúsan redőzött függönyök, és nyitogatni kezdték az ablakokat. Az illóolajoknak nagyon kedvezett a

gyár gőzkazánjából bősséggel érkező meleg levegő, s Bodonyi Ica, az igazgató személyi titkárnője rosszul lett. Kovács doktor ajánlatára gyorsan a friss levegőre vezették. A félemeleti tágas erkélyre, amelyről a gyárudvart szinte teljes egészében be lehetett látni. Féltek is a munkások az oszlopos, üvegfödémrel borított terasztól, mert Weis úr sokszor kémlelődött innen, s ha valakit dologkerülésen ért, másnap már törölték is a cukorgyárban nyilvántartottak közül. Apámtól hallottam, hogy mostanában a naplopásnál is nagyobb bűn a csoportosulás, mert azonnal szervezkedést sejteneek mögötte. A rendelet meghirdetése óta országosan tiltottak mindenfajta, tehát még gyárkapukon belüli összejövetelt is, miután a cukorgyári igazgató közölte a munkavezetőkkel, hogy minden gyanús mozgást, mozgolódást, pláne szervezkedést azonnal jelentsenek, ha ő nincs, akkor Bodonyi titkárnőnek. A répaszeletelő osztályon, ahol a szegényebbje dolgozott, még cigarettázni is csak egyenként engedik ki a munkásokat. E rendeletnek volt köszönhető, hogy teljesült a munkavezetők régi álma: felszerelték a belső használatú telefont. Mint kiderült, kár volt oszlopokat verni meg drótokat húzogatni a dús lombú fák között, mert ha érkezett is följelentés, csak túlbuzgóságból történt. Meg voltak itt a dolgozók úgy fizetve, hogy nem kellett a sztrájktól tartani, amitől a hatalom, miért, miért sem, de rettegett. Különösen azóta, hogy fölszámolták a gyári szakszervezetet és bent a városban a munkásotthont. Igaz viszont, hogy ezzel együtt szűnt meg a gyártelepen működő magyar iskola, ami nagy fölháborodást váltott ki, minthogy az érthetetlen rendelet mélyen sértette az itt dolgozók önértetét, akárcsak az is, hogy a fővárosi hatalom most már kereken kimondta: a nem jugoszláv nemzetekhez tartozókat csak „törzsként” ismeri el.

Mivel a gimnáziumban is számtalan igazságtalanságot kellett eltűrünk, már én is mind nagyobb jelentőségűnek tartottam ezeket a dolgokat, de hogy most valami nagyon komoly dologról van szó, azt apám magatartásából derítettem ki: a Neue Zeitung szerkesztőjének felkérésére sem volt hajlandó a lap szatirikus mellékletébe bökkverset írni arról, hogy Weis úr vadásztávcsőt vásárolt, hogy azzal élesíti egyébként is bagolyszemét erről az erkélyről.

– Weis urat most nem szabad kifigurázni – mondta a szerkesztőnek –, nem azért, mert barátom, attól még megkapná a magáét, hanem mert nagyon kemény harcot vívott az iskolaügyben, kilincsel, levelezett, és mint a környék legtekintélyesebb adófizetője kieszközölt egy ideiglenes bánási engedélyt is, de ezzel a minisztériumi rendelettel szemben már mindenki más is tehetetlen lenne. Látja – tette még hozzá –, Papacsek tanítót sem menesztette.

- Tisztviselőt csinált belőle – ellenkezett a szerkesztő.
- És önképzőköri órákat tart azóta is, meg kiegészíti Leert a hitoktatásban, merthogy ezt az egyet a rendelet nem tiltja.
- Hát ez aztán nem Weis érdeme.
- De az igen, hogy a gyárban nincs államnyelv, mindenki a sajátján beszélhet. S nézze meg, milyen könyvtárat hozott össze, az új kantin meg akkora, hogy színházi előadásokra is alkalmas lesz. Ha bent a városban nem lehet, akkor majd itt . . . – zárta le a vitát apám.
- Mint a gépek az üzemben, úgy zsongott a vendégsereg.
- Te Jenő, hol van az új jogászdoktorkánk, mutass be neki – mondta apám az igazgatónak, aki miután minden meghívottat megérkezni látott, maga is elvegyült pezsgőspoharával a vendégek között.
- Ő még csak próbaidős, s egyébként is aligha kaphatna meghívót ilyen partikra.
- Miért, besúgó talán?
- Á, dehogya. A pesti részvényeseink embere, de képzelj, Ica már kiderítette, cselédlányával szökött ide, fönt hagyva feleségét. Őt itt aztán be nem fogadják! De jó, hogy említed, már meg szerettem volna kérdezni tőled, nem hallottál már róla? Azt állítja magáról, hogy író. A Napkelet közli a verseit meg a novelláit.
- Soha én ezzel a . . . hogy is hívják? . . .
- Szkálin.
- . . . ezzel a névvel nem találkoztam.
- Pedig idevalósi, apja Úrszentivánon volt jegyző.
- Na, majd kikérdezem, ha fényképezkedni jön.
- De Weis úrnak most volt sürgősebb dolga is, mint apámmal hosszasan társalogni. Bodonyi Ica ugyanis csak nem lett jobban, ezért, hogy senki se hallja, diszkrétén odaszólt Kovács doktornak, nézne utána, nincs-e komolyabb baja. Követtem a doktort. Ica kisasszonynak most már nemcsak a homlokán, hanem a tarkóján is vizes borogatás volt, sápadt arcáról lerítt a rosszullét.
- Amíg az orvos a pulzusát mérte, a parkban megszólalt a pávakakas, nyilván alvásra hívhatta a tyúkokat, mert szedelőzködtek, és indultak a kertvégi ólak felé.
- Egy kis szódabikarbóna nem ártana, bizonyára túl gazdag volt a húsvéti vacsora – mondta udvariaskodva az orvos, mire a locsolkodással megbízott lakáj rohant a konyhára, a szakácsné pedig a kért por és víz mellé egy gerezd citromot is küldött.
- Az én fantáziámat ismét izgatni kezdte ez a nő. Nem ez a vértelen arcú, aki most görnyedten a karosszékre rogyott. Istenem, mennyire meg

tudnak csúnyulni, ha valami bajuk van. Engem az az Ica kisasszony érdekelt, akit annak idején ismertem meg, amikor ide jártam pózolni a süveg-cukor reklámfotóihoz. Akkor, mint zászló a tartóján, úgy lobogott mögötte hosszú, vörös haja, s ahogy elviharzott előttem, a gyárudvar maró melaszfelhőjébe belevegyült finom parfümjének az illata. Olyan kacér volt és fölényes, mintha az övé lett volna a gyár. A színésznőket képzeltem mindig ilyeneknek, akik nemcsak szerepet játszanak, hanem élnek a színpadon, s általuk az előadás, meg a közönség is. Elragadó volt, de az én kíváncsiságomnak más oka volt. Egyszer kihallgattam anyámat, amint Ica kisasszony történetét mesélte.

– Délután volt, siettem volna ide, a villába – mesélte anyám szó szerint a hallottakat –, amikor látom, a Gázsink olyan furcsán veti fel a fejét, mintha elbőgni készülné magát. Mit sem törődve ezzel, megyek tovább, de képzelje, ekkor meg a mellső lábával, szóval a patájával kapál, hogy csak úgy repül az angolfű alá. Ki is leszél te tessékelve a parkból, ha ezt elmesélem az igazgató úrnak, gondolom magamban, amikor azt látom, nekem akar rontani. Ica, ez még neked jön, döbbenek meg, hiszen megvető pillantásomra mérges nyilak lövelltek felém, és hallom az orrlükából föl-föltörő, mérges hangokat.

– Na és mi történt? – kérdezem tőle.

– Iszonyatosan félni kezdtem, mert még sohasem láttam ilyen nyugtalanok. És futni kezdtem a kertkapu felé. Még szerencsém, hogy időben, mert bizony, utánam eredt. Éppen hogy csak berántottam a kertkapu drótajtáját, már vágódott is neki, de olyan erővel, hogy kiszakította az oszlopot. A portások rohantak oda, még husángot is kerítettek, de szembeszállni a szarvassal ők sem mertek, csak arra ügyeltek, hogy a meglékelt kerítésen át ne jöjjön. Aztán betelefonáltak az igazgató úrnak. Amikor elmeséltem, mi történt, tudja, mit mondott? Ha vérzésem van, messzire kerüljem el a Gázsit. Képzelje!

Amikor ezt a számomra sejtelmes történetet hallottam, még nem álltam a nemi felvilágosodás azon fokán, hogy megérthettem volna, de ösztönösen-e, összefüggésbe hoztam azzal a számomra ugyancsak rejtélyes fürdőszobai jelenséggel, amikor időközönként egy másra nem is használt lavórban és mindig szigorúan letakarva véres betétszerűségeket láttam. Csak a kíváncsiság vitt rá, nézzem meg, mi van benne, de az sem sokáig, mert undorodtam ettől a látványtól. Tény viszont, hogy ezek a pántlikás betétek másnap már bizonyára kifőzve és tisztára mosva kint száradtak a kötélén. Mintha velünk születnének a családi tabuk is, soha, de soha anyámtól meg nem kérdeztem, mik ezek.

Apám is jót derült Ica kisasszony történetén, és diszkréciójáról is biztosította anyámat. Hogy elmesélte-e aztán bárkinek is, nem tudom, de azt igen, hogy harmadnapra kész volt egy festmény: sötétzöld tónusban a park, vörösben a szarvas, és a nő, akinek csak az alsóteste nem hasonlított Bodonyi Icára, mert sellő volt.

– A művészetnek külön útjai vannak –, mentegetőzött aztán, amikor e kép láttán anyám fölháborodott, de úgy, hogy azt hittem, feszítőrámástul töri össze a képet, és ollóval megy neki a vászonnak.

Jogosnak éreztem anyám haragját, és megvetését is, amiben benne volt: hát ide süllyedtél, hogy pletykákba illő történetekből csinálsz festészetet, te, aki mindig az európaisággal, művészeted egyetemességével kérékdsz. Volt ebben a ki nem mondott ítéletben sok igazság, s utólag azt is megértettem, miért dugdossa mostanában mind többször új képeit Sztankovics doktor szigorú ítéletű szeme elől, és ismételteti neki mind sűrűbben, hogy: „Barátocskám, provinciában élni azt jelenti, provinciálissá lenni!”

Noha anyám a gépét már rég fölállította, a várva várt esemény csak nem akart bekövetkezni. Unalmamban többször is ki-kinéztem a gyárkapu felé, megérkezett-e Klára, akinek süteményt ígértem vigaszul, ha sebtében kikarikázik. De csak Kovács doktort láttam sürgölődni a beteg körül, s mérgeklődni az ember kíváncsi természetén, mert most már nem volt vendég, aki meg ne érdeklődte volna, komoly-e a baj. Velem akarta becsukatni a teraszajtót, de ezt meg a bentiek nem engedték. Szükség volt ott továbbra is a friss levegőre. Különösen Vasiljević polgármesternek, akit elsőnek Leer esperes vett célba, amiért nem intézkedik, hogy a katolikus iskola két tantermét adják vissza eredeti rendeltetési céljának, s ne használják többé kárháznak, majd Weimann evangélikus lelkész bizonygatta neki, miért volna fontos éppen itt és most Ú.-ban zsinatot tartani, mert veszélyben van a protestantizmus az egész országban. A zsinatról hallani sem akart a szigorúságáról ismert ember, s hadonászva mondta most is:

– Ez nem az én ügyem, kérvényezzék a vallásügyi minisztériumnál, engem meg hagyjanak békén! – s máris úgy körülsáncoltatta magát udvartartásával, hogy senki se kerülhessen a közelébe. Csak Szentgyörgyi, a vízügyi művek nyugalmazott tisztviselője, a csokornyakkendős úriember volt rafináltabb nála. Széles mosollyal és magasra emelt pohárral koccintani ment feléje, amit udvariatlanság lett volna elutasítani, s közben már mondta is:

– Örülök, hogy végre személyesen is megismerhetem, már régen szerettem volna fölkeresni, hogy – s ekkor csendült a két pohár – a csator-

naépítés jubileumáról meg az ezzel kapcsolatos ünnepekről beszélges-sünk. Mert, ugye, ez ellen önnek sem lehet semmi kifogása.

– A šta je sad to? – kérdezte alattvalóitól, akik tanácstalanul tárták szét karjukat.

– Megmagyarázom – mondta még nyájasabbra fogva a szót. – Száznyolcvan évvel ezelőtt épült a kanális, nem kis idő, s ennek köszönhetjük a mánkát is . . .

– Pa šta onda?

– Önnek nyilván nem kell külön magyaráznom, hogy ekkor jöttek rá errefelé, hogy a víz lecsapolásával itt paradicsomot lehet teremteni.

– És lett is, nemde?

– Lett, természetesen. Mert megépült a csatorna, s aztán az idetelepített németek, magyarok, szerbek és rutének közösen felverték ezt a szíkest . . .

A polgármester most elégedetten bólogatott.

– Nem véletlenül mondjuk mi, őslakók azóta is: Alles, was wir haben, verdanken wir dem Graben.

– Hallottam ezt már itteni sváb embertől, s bár én németül nem tudok, de mintha másként mondta volna.

– Persze hogy másként. Így: Alles was – s itt most erősen nyomatékosította a sváb akcentust – mr hawe, verdanke mr d' Grawe!

– Így, valahogy, így – lelkesedett a szikár ember, s most viszonzásul ő nyújtotta koccintásra a poharát.

– No, akkor, polgármester úr, rendeletek ide, rendeletek oda, jól becsülje meg ezeket a „törzseket”, mert nélkülük magának sem lenne ilyen fényes állása. Mert, ne feledje, mást is mond az itteni német. Azt vallja: „Tod, Not, Brot.” Tudja, mit jelent ez?

Mert szerbül ő sem volt teljesen tökéletes, apámat hívta segítségül, akit, honnan máshonnan, mint a hölgyek koszorújából ragadott ki. Már én is oda akartam menni hozzá, hogy kezébe nyomjam azt a levelet, amelyet Sauer kislányától kaptam, s apám nevére volt címezve, de meggondoltam magam és a zsebembe csúsztattam.

Apám is nehezen találta meg a pontos szavakat, de aztán csak kibökte: Smrt, siromaštvo, hleb.

– A šta to znači?

– Hát azt – kezdte most apám magyarázni –, hogy a betelepítés sok emberáldozatot követelt. Éghajlat, robot vitte az életeket, majd a nincstelenség időszaka következett, míg a kenyérnek való is megtermett.

– Nagyon jó meglátásaik vannak. Én is azt vallom, van itt kenyér és kenyérnek való annyi, hogy sokkal többen is megélhetnénk belőle.

– Csak nem arra gondol, hogy újabb betelepülőknek is? – kérdezett közbe Szentgyörgyi.

– Dehogynem. Mindenki, aki dolgoz, jó gazdálkodóvá válhat.

– Mondok én magának egy példát – s most lazított volna a nyakendőjén, de csak a két lepkeszárnyat simította szét. – Amikor a Telecska túlsó partján megtörtént a telepítés, az új lakók mindjárt szőlőtermesztéssel is foglalkozni akartak. De nem volt jó nekik a rafia, drótot hozattak, azzal kötözték a vesszőt, hogy jövőre ne kelljen újra csinálniuk.

Amikor ezek a szavak eljutottak a polgármester tudatáig, sértődötten fordított hátat, majdnem beleütközve Székely Sándorba.

– A gimnáziumot kell ünnepelni, nem a csatornát, ugye, igazgató úr?

– Csak volt igazgató – mondta elhárítóan Székely, de hogy a füle ott volt az iménti beszélgetésnél, azonnal kiderült.

– Tudja, minek köszönhetően maradt fenn a gimnázium?

– Nem.

– Szerénységünknek elsősorban. Mert sohasem akartunk mást, mint a szülők, akik fönntartottak bennünket. S ehhez adtuk mi a tudást, egyenességet. Bennünket a nemes egyoldalúság, természetesség, kiegyensúlyozottság vezérelt. A legjobb időkben sem vágytunk fényűzésre, de a nehéz időkben is igénytelenek tudtunk lenni. Látja, ezért nem vállalom, hogy igazgató úrnak szólítson, tanár maradok örökké.

Sok volt ez a polgármesternek, több, mint amennyit elbírt volna. Dühösen indult az ajtó irányába, s így a házigazda, aki időközben kint Kovács doktorral tanácskozott, csak azt láthatta, miként távozik vendége a parkon keresztül. Úgy érezte, szólnia kellene, de Kovács doktor ugyanazzal a mozdulattal, mint imént a betegének, megfogta a kezét.

Hogy most kire volt a legmérgesebb Weis úr, számomra sem maradt talány. Hátat is fordított Bodonyi Icának. Annak a lánynak, aki – s ez titok sem volt – szellemi és testi adottságain túl annak köszönhette bizalmi állását, hogy hajadonságra esküdött föl az igazgatónak. Hogy testet-lelkestül adta át magát munkaadójának, nyilván nemcsak szóbeszéd volt, hiszen én is tudtam. Sőt Weisné is, akinek ebbe bele is kellett törődnie. Igaz, ennek fejében minden nyáron két hónapot tölthetett gyerekeivel a Lidón, hetekre nyújthatta pesti tartózkodását, ha fölutazott egy-egy operabemutatóra, és Kochán Alice villachi villájában is külön lakosztálya volt, onnan vitette magát az Oswald-csúcsra, ha síelni volt kedve. Ez volt az ára Ica kisasszonynak, ezért viselhette magát oly pávásan a gyárudvarban.

– No, BEJC úr, megszólaltatod már azt a rádiót, vagy én muzsikáljak és énekeljek helyette? – szolt most már apám is oda a vendéglátóhoz, s csak én tudtam, hogy ez a furcsa megszólítás mit takar.

– Így fognak beírni az új útlevelebe – mondta neki a minap, amikor fényképezkedni volt nálunk.

– Való igaz, de mit tehetünk – háritotta el akkor a magyarázkodást, ugyanúgy, mint most a válaszadást.

– Még két perc, és megszólal – mondta fönnhangon, s közben egész testében megremegett, nyilván a szmokingja alá húzódott kinti hideg levegőtől. Az izgalom most valóban a tetőpontra hágott, mindenki feszülten figyelt, bár mást senki sem láthatott, mint azt, hogy Weis úr saját kezűleg, mint szoboravatáskor a leplet, húzza le a zöld posztót valami órmótlannak tűnő, nagy, fekete dobozról, amelyen úgy sorakoznak a gombok, mint a matrózruhán, a nagy, felénk meredő tölcser pedig olyan volt, mintha a tűzoltózenekarunk fúvósaitól kölcsönözte volna.

– Nos, hölgyeim és uraim – mondta szinte diadalittasan az igazgató, s a gombok egyikéhez nyúlt. Kattanás, reccsenés – és semmi!

– Be kell melegednie.

S valóban, egyszer csak mintha valami lágy valcer hangjai kezdtek volna futkározni a néma teremben. Majdnem tapsra csaptam össze a tenyerem, de az anyám gépéből kiröppenő magnéziumfény visszaretentett.

– Bécsből jön a hang – mondta az igazgató, s szeme úgy ragyogott, mint a csillár tükrökből visszaverődő fényei.

– Hier ist die Österreichische Rundfunk. Die neuesten Nachrichten.

Ekkor hallottunk először rádióhíreket, ma is emlékszem minden szóra:

– Botrány az osztrák szociáldemokrata pártban. Bécsből jelentjük: Az osztrák szociáldemokrata párt vezetője kínos botrányba került. Matias Elderschról, a nemzetgyűlés szocialista alelnökéről kitudódott, hogy ő szerezte meg a Bosel számára az első kölcsönt a takarékpénztárból, amelyből Bosel megvásárolta a Hammel kenyérgyárat, amelyben szociáldemokrata szervezetet alapítottak. Eldersch, aki ebben a gyárban volt alkalmazott, az üzlet lebonyolítása után megvált állásától és kétezerszáz millió koronát vett fel végkielégítésként.

A teraszról most Ica kisasszony is bevánszorgott a szalonba, pontosabban, csak a vastag ajtófélfának támaszkodott.

– Haldoklik a japán császár – folytatta a rádió. – Tokiói értesülés szerint a japán császár utolsó óráit éli. A tüdőgyulladás kiterjedt mind a két tüdőszárnyára, a császár láza igen magas. Az orvosok oxigénbelégzéssel tartják életben. Chichibu herceg, a császár másodszülött fia,

aki az oxfordi egyetemen végzi tanulmányait, vasárnap hazautazott apja halálos ágyához.

Ica kisasszony is úgy néz ki, mintha tüdőbeteg lenne.

– Varsóból jelentik: Thurn und Taxis hercege azzal folyamodott a kormányhoz, hogy mentse fel a kisajátítás alól a Pomerániában elterjedő latifundumait, amelyek a versailles-i békeszerződés értelmében kisajátítás alá esnek kártérítés fejében. A kormány visszautasította a kérvényt, és megkezdte a tárgyalást a kártérítésről.

Újabb fénycsóva, úgy, hogy én is benne legyek a képben.

– Na, rendbe jött? – kérdezte apám alig hallhatóan Kovács doktortól.

– Majd rendbe jönnek.

Egy furcsa fintort láttam az orvos arcán. A többes számból értettem meg, mi a baja. Nem is tudtam tovább figyelni a híreket, arra már csak halványan emlékszem, hogy Szovjetországban a javaslat szerint eltörlik a törvényes házasságkötés rendszerét, amelynek értelmében eleendő lesz a pusztá szándéknyilatkozat, mint hogy az sem igazán tudta lekötni a figyelmem, hogy Charlie Chaplin elhagyta fiatal feleségét, Lita Greyt, s a színész a Los Angeles-i lapokban felhívást tett közzé, amelyben mindenkit óva int, hogy feleségének kölcsönt nyújtson.

Szólt tehát a rádió, megtörtént a csoda, amelyre annyira vágytunk. S hogy Bodonyi Icával mi történt, csak sejteni lehetett. Wili szerint másnap hajnalban Weis Fordján hozták ki, nem az állomásra, csak az állomási kanyarban levő temetői kanyarig. Onnan gyalog jött be, egyetlen bőrönddel, és Villachba váltott jegyet.

(Befejezése decemberi számunkban)